

Papp Ádám

A KLEBELSBERGI NEONACIONALIZMUS KATOLIKUS SAJTÓRECEPCIÓJÁRÓL A KATOLIKUS
SZEMLE CIKKEINEK TÜKRÉBEN

KLEBELSBERG KUNÓ ÉS AZ ÁTALAKULÓ IDEOLÓGIAI MEZŐ SAJÁTOSSÁGAI

Az első világháború egyik záróakkordjaként a magyar politikai és ideológiai vérkeringést is utolérte a történelem „rémülete”: a világtörténelem addigi legvéresebb fegyveres konfliktusának elvesztését kísérő, katasztrofális mértékű összeomlás - a trianoni diktátum által kiváltott elementáris erejű társadalmi traumával párosulva - mind a magyar belpolitikai, mind a kulturális és intellektuális élet tereumaiban radikális mértékű átalakulási folyamatokat generált, amelyek de facto az eddigi társadalmi és szellemi vérkeringés valamennyi vonatkozását alapjaiban érintették¹. Az előállott, gyökeresen újnak mondható konstellációban pedig számos olyan politikai, kulturális és ideológiai természetű reláció került zárójelbe, melyek mindezidáig axiómának számítottak. Különösen heves - és általánosnak mondható - elutasítás tárgya lett a Gyurgyák János terjedelmes monográfiájában² „cötvös-deáki politikai nemzetkonceptiónak” nevezett ideológiai konstrukció, melynek legismertebb ostorozói körébe mindenekelőtt – különösen *Három Nemzedék* című opusának keretei között - a történész Szekfű Gyula és az író Szabó Dezső sorolhatóak. Kettejük kritikai élet - mint azt tanulmányában Kovács Dávid maga is meggyőzően kimutatta, számos konszenzusos pont kapcsolja össze egymással, közös nevezőt jelentett érvrendszerükben a liberális berendezkedés heves bírálata³,

¹ Mint tanulmányában Kovács Dávid írja: „A dualizmus korának hivatalos állam-és nemzetfelfogása, asszimilációs szemlélete, liberalizmusa (...) mind a vádlottak padjára került” (Kovács Dávid: *Szabó Dezső és Szekfű Gyula magyarságszemléletének párhuzamai az 1920-as években*, in Uő.: *Nemzetfelfogás és történelemszemlélet a 20. századi Magyarországon*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2017, 62.).

² Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok - A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*, Budapest, Osiris Kiadó, 2007, 54–89.

³ Noha a Trianon utáni időszak hazai gondolkodástörténetében a dualizmus kori szabadelvű éra általános összűz alá került, ez a szellemi orientációváltás egyedül az 1918-1920 között végbement drámai események láncolatával még nem magyarázható meg kielégítően. Az előzmények körébe sorolandó a magyar nacionalizmus jellegének - a századfordulótól mind világosabban érzékelhető - antiliberalis irányváltása, amely maga ugyanakkor a magyar nemzeti liberalizmus századfordulói válságától sem választható el. Ifj. Bertényi Iván megállapítása szerint a 20. század előestéjére a 67-es konszenzust és annak nemzeti szabadelvű örökségét már nem csupán a függetlenségi párt egyes prominensei kezdték látványosan megtagadni az erősödő függetlenségi nacionalizmus jegyében, de a kialakulóban lévő, új típusú baloldali progresszív és nemzeti-konzervatív csoportosulások is ideológiai ellenfelet láttak a szabadelvű kor hagyatékában. Hovatovább, Ifj. Bertényi megállapítása szerint „(...) a liberális elitpolitizálással szemben mind komolyabb tömegekre támaszkodó új irányzatok (...) kiterjesztették a harcot a politika által addig jórészt érintetlenül hagyott területekre is” (Lásd: ifj. Bertényi Iván: *A századelő politikai irányzatai és gróf Tisza István*, in. Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány*; Budapest, Osiris Kiadó, 2009, 60.). E küzdelem dichotomikus természetű olyan ellentétpárok juttatták kifejezésre, mint a „progresszív” és „népnemzeti” irodalom, illetőleg a „haladó” és „reakciós” avagy „zsidó” tudomány antagonizmusai, a megcsontosodott nemzeti liberalizmus hagyatékával szembeni elutasításuk azonban közös volt.

Szekfű „siralmas véget ért jogi fikciója⁴” és Szabó „irtóztos Bábele⁵” között aligha mutatható ki érdemi eltérés. Mindketten a - már frazeológiájában is kártékonynak bélyegzett⁶ - liberális érának a magyar társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális vérkeringés egészére gyakorolt romboló hatásrendszeréből, illetőleg magának a liberalizmusnak az emberi természetet végtelenségig félreismerő, megalapozatlan antropológiai optimizmusából vezették le a trianoni kataklizmához vezető magyar hanyatlásfolyamat örvényét, kiegészítve a bűnlajstromot a magyar szabadelvű politikai elit szűklátókörűségének ostromozásával, s összekapcsolva egy, a magyar társadalom egészét is hibáztató, „negatív” nemzeti karakterológiával⁷.

A trianoni országvesztést követő években született meg az a közös szellemi platform, amely - átmenetileg - a történész Szekfűt és a kultúrpolitikus Klebelsberg Kunót is egymás mellé állította.

Takáts József maga is felhívja figyelmünket a századelőtől az ideológiai szférában lezajlott változások merőben antiliberális természetére, megállapítása szerint ugyanis „A magyar liberalizmus a századelőn nem tudott olyan válaszokat kimunkálni a kor nagy kérdéseire, amelyek sikeresek lehettek volna az eszmék piacán”. Ebbe a keretbe illeszkedik ama megjegyzése is, miszerint a *Társadalomtudományi Társaság* által 1904-ben a *Társadalmi fejlődés iránya* címen rendezett konferencián az egymással szemben álló agrárius konzervatívok, keresztényszocialisták, radikálisok, szociáldemokraták és anarchisták között mindösszesen azon kérdés megítélésében született konszenzus, hogy a liberalizmus immár halott és terméketlen idollá devalválódott (Lásd Takáts: József: *Modern magyar politikai eszmetörténet*, Budapest, Osiris Kiadó, 2007, 87.).

⁴ Lásd: Szekfű Gyula: *Állam-és nemzetfenntartás*, 12., in Kovács Dávid: *Szabó Dezső és Szekfű Gyula magyarság szemléletének párhuzamai az 1920-as években*; in Uő.: *Nemzetfelfogás*, 68.

⁵ Szabó Dezső: *Gr. Tisza István*, in: *Egyenes úton*; in: Kovács: Szabó, 68.

⁶ Kivált Szekfű *Három Nemzedékének* militánsan antiliberális szemléletmódját legalábbis találóan érzékelteti Miskolczy Ambrus rövid megjegyzése, miszerint Szekfű „a liberális diskurzus politikai erőképző jellegét a szép szavak csáberejeként mutatta be”, maga a mű pedig egyfajta konzervatív indíttatású - Miskolczy szóhasználatával élve - „ideológiai fertőtlenítés” célját szolgálta (Lásd: Miskolczy Ambrus: *Szellem és nemzet - Babits Mihály, Eckhardt Sándor, Szekfű Gyula és Zolnai Béla világáról*, Budapest Napvilág Kiadó, 2001, 74.).

⁷ Legalábbis a „nemzeti bűnök” lajstromjának összeállítása tekintetében szintén kevésbé érződik Szekfű és Szabó felfogása között érdemi különbség. Trencsényi szerint Szekfűnél „a magyar faji karakterológia vázlata olyan erkölcsi vonásokat említ, mint a realitásérzék hiánya és töredezett erkölcsi szemlélet, ami szerinte mind a túlzott társadalmi differenciálódás következménye” (Lásd: Trencsényi Balázs: *A nép lelke - Nemzetkarakterológiai viták Kelet-Európában*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2011, 368.). Tekintetbe véve azonban, hogy utóbbi jelenség is történetileg a liberális korszak következményeként kellett tételeződjék, az antiliberális ismeretelméleti megalapozottság ebben a kontextusban sem vitatható. Ahogyan *A magyar bortermelő lelki alkata* címen írott elemzésének liberalizmus-ellenessége sem: a magyar gazdának a liberális szabadpiacon boldogulni képtelen mentalitását megrajzolva (kapcsolódó megjegyzése szerint „a magyar faj nem kapitalisztikus tehetség”) gyakorlatilag egy olyan nemzeti karakterológiát nyújt, amely már önmagában is a szabadelvűség hazai adoptálhatóságának cáfolatát hirdeti (Lásd: Szekfű Gyula: *A magyar bortermelő lelki alkata*, in Uő., in Erős Vilmos: (szerk.) *Nép, nemzet, állam. Válogatott tanulmányok*, Budapest, Osiris Kiadó, 2002, 231–291.). Ezenközben Szabó Dezső kapcsolódó gondolatait Gyurgyák mutatja be úgy, hogy „(...) a nemes és nagylelkű, következőképpen élehetetlen magyar faj, (...) a fajok örök balekja a modern kapitalista kor anyagiassága és kegyetlen versenye miatt folyamatosan tért veszít más fajokkal (...) szemben” (Lásd: Gyurgyák János: *Magyar fajvédők*, Budapest, Osiris Kiadó, 2012, 55.). E karakterológiai reflexió antiliberális melléklétezője önmagában is közelíti Szabó felfogását Szekfű fentebb demonstrált látószögéhez.

A későbbiek folyamán az ő vezetésükkel formálódó intellektuális közeget is felcímkezte az utókor a „reformkonzervatív”⁸ jelzőjével - jóllehet így, ebben a formában e megjelölést voltaképpen egyikük sem vindikálta kifejezetten magának. Az intellektuális háttér közösségét világosan demonstrálja Klebelsberg Szekfűhöz intézett 1921-es évi levele⁹, amelyben a *Három Nemzedék*¹⁰ antiliberális hanyatlástörténete mellett Tormay Cecile és az irodalomtörténész Horváth János egy-egy munkájában vélte megpillanthatónak az általa elképzelt keresztény konzervatív ideológiai éra legfőbb szellemi legitimációs támaszát. A Klebelsberg-féle neonacionalizmus eszmei természetéről a modern historiográfiában Gyurgyák és Kovács számos tekintetben hasonló értékeléssel él: eszerint a kapcsolódó gondolkör a közelmúlt nemzetszemléletének variánsait egyként a történelem süllyesztőjébe utalta; a politikai nemzetkonceptió érvényét a trianoni országszabdolás, a függetlenségi platformról felfakadó gondolat kísérleteket pedig a Habsburg „ellenlábás” megszűnése anullálta. Továbbá, ez a szellemi orientáció egyfelől az általános nemzeti-kulturális szintemelkedés, másfelől a - részben jövőbe kitolt, részben pedig a tényleges társadalompolitikai gyakorlat által meg is csalatott - emancipatorikus célzatú szociálpolitikai cselekvés tartópillérein nyugodott volna. Gyurgyák és Kovács interpretációjának talán egyetlen különbsége a szintén klebelsbergi megfogalmazásban ismertté lett „kultúrfölény” gondolata, mely a magyarság környező kelet-közép európai népcsoportokkal szembeni kulturális-művelődési prioritására apellált. Mi ehhez talán azt tehetjük hozzá, hogy bár ez a nemzetkonceptió maga is számos tekintetben a *Három Nemzedék* antiliberális konzervativizmusát osztotta, végül - hosszabb távon - korántsem jutott

⁸ Tanulmányában Kovács érintette a kérdést: megállapítása szerint a „reformkonzervatív” jelző utókori történészlelemény”, Szekfű nyelvhasználataiban is inkább a „konzervatív reform”, illetőleg a „konzervatív reformer” szóösszetételeibe ütközünk (Lásd újra: Kovács: *Közös hagyomány és érdekérvényesítés*, in Uő.: *Nemzetfelfogás*, 93.).

⁹ Mint azt Klebelsberg 1921 nyarán Szekfűnek címzett levelében világosan megfogalmazta: „Én három szellemi terméket ismerek, mely a keresztény irányzatot méltóképpen kifejezésre hozta, (...) a te Három Nemzedékedet, Tormay Ceclie Bujdosókönyvét és azután (...) Horvát János Aranytól Adyig című füzetét. Ha nem is értetek talán mindenben egyet, egy irányt képviseltek, s nevetek egyben program lenne” (EKK G 628, Szekfű Gyula levelezése: Klebelsberg Kuno levelei Szekfű Gyulának; idézi: Miskolczy: *Szellem és nemzet*, 79.). Az is lett: az 1923 és 1940 között megjelentetett *Napkelet* című lap - a *Magyar Szemlével* egyetemben - egyértelműen e két világégés közötti keresztény-konzervatív eszmevilág egyik legismertebb publicisztikai közvetítőjévé vált, s ezen ideológiai preferenciák kapcsolódó tablóját a főszerkesztő Tormay Séta a *szentmihályi parkban* című indító szépprózájában talán mindenki másnál plasztikusabban festette meg. Mint utóbbival összefüggésben Sipos Lajos írja: „Az évszázados úri fák és a régi kastély változatlanúságot sugalló háttérben körvonalazódott egy offenzív irodalmi-kulturális kánon is. Ennek lényege a Bethlen István és Klebelsberg Kuno által megkonstruált neonacionalista-értékonzervatív államideológia (...)” (Lásd: Sipos Lajos: *Válaszlehetőségek az irodalmi és társadalmi modernizáció kérdésére - A Napkelet és a Magyar Szemle*, in. Finta Gábor - Horváth Zsuzsa - Sipos Lajos - Szénási Zoltán: *A Nyugat párbeszédei - a magyar irodalmi modernizáció kérdései*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2011, 121.).

¹⁰ Pars pro toto: Romsics Ignác: *Szekfű Gyula Három nemzedékéről*; in Uő.: *Történelem, történetírás, hagyomány*, Budapest, Osiris Kiadó, 2008, 195–212.

domináns szerepre a korabeli magyar szellemi élet identitásdiskurzusaiban¹¹: előremutató társadalompolitikai aktivizmusának hajója léket kapott a 20-as évek - az eredeti tervekhez képest - alaposan minimalizált földreformján, maga Szekfű pedig, tapasztalva a 20-as évek politikájának csupán névlegesen reformer jellegét, gyorsan búcsút intett azon zászlóshajó-szerepkörnek, amelyet - mint Klebelsberg-től idézett levelünk is demonstrálta - szisztémájának keretei között eredetileg maga a kultúrpolitikus szánt neki. A 20-as évek második felében a *Magyar Szemle* főszerkesztőjeként közzétett, a latifundium történelmi érdemeit méltató cikkei is egyértelműen ebbe az irányba mutattak. Szemléletében a valódi reformer társadalompolitika - a klebelsbergi neonacionalizmus olyannyira fontos tartóoszlopa - majd csak a Bethlen-éra elmúltát követően értékelődik fel újra.

KLEBELSBERG NEONACIONALIZMUSA – A TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS MEGÚJHODÁS PROGRAMJA

Mint már értekezésünk bevezetőjében részletesen is érintettük, a döntően Klebelesberg Kunó nevével összefűződött neonacionalizmus - melynek gondolati struktúráját szerzője végül önálló kötetben is kiadott cikksorozatban vázolta fel - a 20-as évek második felének hazai szellemi miliójében átmenetileg meghatározó nemzetértelmezési horizonttá emelkedett; s alapvetően katolikus sajtórecepciója is ennek megfelelően kezelte. Annál különösebbnek hat, hogy a kor legalábbis dominánsnak mondható katolikus sajtóorgánumainak sorában jószerivel egyedül a *Katolikus Szemlében* találkozunk igazán érdeminek mondható értékelésekkel - egyetlen publicista tollából. A lap hasábjain publikáló Túri Béla mintha már a kapcsolódó koncepciót taglaló írásának¹² kezdő felütésében is defenzívába húzódná, ugyanis - mint írja - „A neonacionalizmus (...) amint távolról sem akar szakítás lenni a tradícióval (...), úgy nem akarja

¹¹ Ehhez hozzá is fűzhetjük, hogy a neonacionalizmus koncepcióját a korban több irányból is hevesen támadták: Szabó Dezső különösen harsányan- és nem utolsósorban önnön markánsan németellenes attitűdjeitől hajtva - marasztalta el Klebelsberg gondolatait „a germán életakarát megnyilvánulásaként”. A Habsburg-ellenes függetlenségi hagyományt leértékelő, német-magyar történelmi közösségben gondolkodó orientációt mindenestül úgy kritizálta, mint amely „(...) a germánosság érdekeinek szempontjából történik” (Lásd: Szabó Dezső: *Neonacionalizmus. Gróf Klebelsberg könyve. Harmadik közlemény*, Előörs, 1928, 7.; Idézi: Kovács D.: Uo. 101.). Vagyis: többé-kevésbé ugyanazon szempontok alapján tett szemrehányást a kultúrpolitikusként, mint amilyen kritikai reflexiókkal - jóval később - a Szekfű-Hóman tandem által írott *Magyar Történet* meglátásai ellenében - Németh László is élt. Utóbbi maga is arra hivatkozva utasította el narratívájukat, miszerint szerzői „(...) más népből jöttek, és azt akarják bizonyítani, milyen jól járt velük a magyar nemzet”, miáltal a két szerző „nekünk csinál magunk ellen múltat” (Németh László: *Kiforgatnak múltunkból*, in Uő.: *Sorskérdések*, Budapest, Magvető Kiadó, 1989, 510–514.; idézi: Romsics Ignác: *Clio bővületében - Magyar történetírás a 19-20. században - nemzetközi kitekintéssel*, Budapest, Osiris Kiadó, 2011, 307.).

¹² Túri Béla: *Neonacionalizmus; Katolikus Szemle*, 1928, 42. köt., 8. szám, 449–457.

megkisebbiteni az elődök hazaszeretétét sem”. S hasonlóképpen egyúttal „nem akarja azt sem állítani, hogy eddig nem tudták volna munkás szeretettel szeretni a hazát¹³”. Az alapgondolat tehát - mint azt szerzőnk a kötet Bethlen István miniszterelnök által írott előszavának meglátásaira támaszkodva részletesen ismerteti - „(...) a gyökeréig változott viszonyok között élő magyarság eszményeinek és gondolatvilágának az új körülményekhez való szabása és kijelölése azoknak a töretlen utaknak, amelyeken haladva az ország újjáépítése megtörténhetik”. Mindezen szempontok figyelembe vételével pedig a neonacionalizmus fogalma heterogén gondolati tartalom hordozója: egyszerismind kultúrpolitikai, (etno)pedagógiai és végső soron államfilozófiai doktrína, mely egyúttal azon feladat elvégzésére is hivatott, hogy önnön szellemiségének „(...) mint elméleti államtani koncepciónak a történelemhez való viszonyát” is tisztázza. Eme megfontolások alapján konkludál Túri végül oda, miszerint „(...) a neonacionalizmus mint új nemzeti ideológia is jelentkezik”, amely „(...) a cselekvő és alkotó embert emeli eszményképpé az ifjúság és a nemzet elé¹⁴”. Utóbbi gondolattal fűződik össze egyszerismind annak magyarázata is, ahogyan a hazai pedagógustársadalomhoz intézett „körlevelében” úgyszólván „(...) a munkás magyar embert állítja eszményképül minden fokú magyar iskola elé”, minekutána Túri olvasatában e vonatkozó körlevél úgyszólván a *Canto del Lavoro* - prózai változatba öntött - magyar megfelelőjévé emelkedik¹⁵. Ebben a kontextusban egyúttal a „(...) minden répréteget áthatónak és mindenkit egybekapcsolónak” szánt nemzeti

¹³ Uo., 447.

¹⁴ Már érintett monográfiájában Gyurgyák maga is külön hangsúlyozza a kultúrpolitikus ebbéli intencióinak jelentőségét, mint a vonatkozó eszménnyel kapcsolatos ismertetésében írja, a neonacionalizmusnak számos nemes célkitűzésén kívül alapvető törekvése „(...) a még meglévő produktív és konstruktív emberek szolidaritásának elősegítése” (Lásd: Gyurgyák: *Ezzé lett*, 313.). S valóban: *Új magyar típus* címen írott munkájában Klebelsberg egyenesen arról nyilatkozik, hogy „(...) a neonacionalizmus főfeladata egy új magyar eszménynek, egy új magyar embertípusnak a kimunkálása; aki keveset beszél és szónokol, de annál többet dolgozik és alkot” (Lásd: Uő.: *Új magyar típus*; in Uő.: *Neonacionalizmus*, 2. kiadás, Budapest, Athenaeum, 1928, 142.). Vissza is utalva egyúttal egy korábbi - a hazai pedagógustársadalomhoz intézett - körlevelére, melynek keretei között elmondása szerint szintén „ilyen új magyar típus kimunkálására” buzdított.

¹⁵ E ponton megjegyzendő: egyfelől, a dolgozatunk előző jegyzetében említett körlevél kétségkívül jelentős visszhangokat vetett, a korabeli kormányzati érához igen közel álló *Nemzeti Újság* névtelenül nyilatkozó cikkírója például egyenesen „(...) a céltudatos nemzeti munka megszervezésének kulturális programjaként” méltatta (Lásd: *Magyar program; Nemzeti újság*, 1928, 10. évf. 11. szám, 1–2.). Nem sokkal később Klebelsberg maga egyik cikkében (*Il Canto del Lavoro*; in Uő.: *Neonacionalizmus*, Budapest, Athenaeum, 2. kiadás, 1928, 168–172.) az olasz Edmondo Rossoni és Libero Bovio *Il Canto del Lavoro* című költeményét ünnepelte a munka fasiszta szellemű himnikus apotheózisaként, tudniillik - mint a kultúrpolitikust idézve Túri maga is írja: „A munka himnusza azt a szabadságot dicsőíti, amely (...) a munkában sarjadzó anyagi és lelki függetlenségben áll”. Bár a Túri által érintett újévi körlevélre jelen cikkében maga Klebelsberg is visszautal (ő maga egészen pontosan „a munkában sarjadzó anyagi és lelki függetlenség” víziója kapcsán jegyzi meg: „Amint újévi körlevelemben rámutattam, a magyar tanítóra e téren is a legnemesebb és a legfontosabb nemzeti hivatás vár” (Lásd: Klebelsberg: Uo. 170.), a Túri által megformált kontextusban a közoktatásügyi miniszter utóbbi cikke mutatkozik hangsúlyosabbnak. Annál is inkább, mivel a Klebelsberg írásában olvasható Rossoni-Bovio szerzőpáros strófarészletét („Hirdesd, hogy a munka fény, élet, dicsőség, hogy a munka a szabadság fegyvere és zászlaja”) maga Túri is idézi de facto „a fasiszmus dalaként”.

eszmény úgyszólván „népbarát” és szociálisan érzékeny vonatkozásai kerülnek előtérbe, minekutána a Túri frazeológiájában „népiesnek” nevezett politikai cselekvési irány egyszerre viseli magán a kultúr-és társadalompolitikai pragmatizmus ismertetőjegyeit. Megállapítása szerint ugyanis „A föld a hazához rögzíti a haza szülötteit, a kultúra emberi tudatra emeli polgárait, de a boldogság otthonává a jó szociálpolitika teszi a falut, a várost”. Amidőn - mint Klebelesberget idézve Túri maga is írja - „(...) a nyomor és a küszködés légkörében nő a kozmopolitizmus, fogy a honszeretet¹⁶, akkor valóban igaz, hogy nem ünnepekkel, hanem csak a szociális politikának, a kultúrpolitikának, az alsó néposztály érdekeit szolgáló közgazdasági politikának, a népbarát kormányzatnak és a hazafiságnak összefonásával gyárthatjuk meg azt a hatalmas köteléket, mely a haza földjéhez köti a hazafiakat¹⁷”. Szerzőnk e ponton hívja fel a figyelmet a szociálpolitikai célkitűzések keresztény etikai dimenziójára, másfelől ugyanakkor a népesedési trendet baljós jövőendő kibontakozás felé terelő anomáliák (elmondása szerint „a családi élet meglazulása”, illetőleg „a gyermekszoba üressége, stb.”) számára is annak világos bizonyítékai, hogy „(...) a nemzet organizmusának alapsejtjei egészségükben vannak megtámadva¹⁸”. Ebben leli tehát magyarázatát, hogy a célok között szerepel - közelebről aligha túlzottan konkretizált formában - „a házasságok tisztasága és tartóssága, a magyar gyermek, a magyar élet védelme”.Mindazonáltal eme szempontok is elsősorban alárendelt komponensei a kitűzött tulajdonképpeni ideálnak: „A neonacionalizmus lényeges alkotóeleme (...) hogy úgy szervezzük a magyar munkát, a magyar hazafiságot, az ősi patriotizmust (...) oly célok felé vezessük, melyektől a magyar faj megerősödését és hazánk feltámadását várjuk”, s természetesen „(...) a területi épség helyreállítását”. Mindezek nyomán vetődik fel, pontosan hová is - Túri szóhasználatával élve - „(...) gyökerezik elméleti államtani és tartalmi szempontból a neonacionalizmus ideológiája”? Túri Klebelesberg - keserű hangvétele mellett is reálisnak mondható - helyzetfelismerését parafrázálva („Akármilyen gyászos, szégyenteljes körülmények között is, de függetlenek lettünk”) konstatálja a politikai koordináta-rendszer gyökeres megváltozását, melynek révén a magyar nacionalizmus a világháborús összeomlás, a trianoni kataklizma és a dinasztikus kontinuitás megszakadása után

¹⁶Talán nem túlzás e ponton rámutatnunk ama sajátos analógiára, mely az író Szabó Dezső elhíresült századfordulói figyelmeztetése („Meg kell gondolni, hogy a Himnuszt éhes hassal csak egy bizonyos ideig lehet énekelni”; hovatovább „Lehet valaki valóságos Leydeni palackja az idealizmusnak, ha nem eszik, meghal, s akkor bizony hazafias érzései is vele pusztulnak.”; Lásd: Szabó Dezső: *Válasz Nagyméltóságú gróf Tisza István volt miniszterelnök, nagybirtokos Úrnak; Nyugat*, 1911, 9. szám., 810.) és a tartalmilag kapcsolódó klebelesbergi iránymutatás között fennáll. Elgondolkodtatónak hat ugyanis annak észrevételezése, hogy a Szabó által egyébiránt megvetett neonacionalizmus közel két évtizeddel később végső soron interpretálta az író azon gondolatait, amelyeket egyébiránt még épp nyugatos korszakában fejtett ki, s melyek első leírásuk idején még kifejezetten botrányt idéztek elő, minekutána fel is mentették akkori főreáliskolai tanári állásából.

¹⁷Túri: *Neonacionalizmus*, 451–452.

¹⁸Uo., 452.

„(...) új viszonyok között és új tartalommal lépett fel”, mivel „(...) Trianon óta új országgal és új nemzettel van dolgunk”. De miben is áll mindezek lényege? Egyfelől: az osztrák „méhkaptár” keretfeltételei között vívott sokévszázados küzdelem a rendi szabadságjogok, majd az állami autonómia kiszélesítéséért, végül a nemzeti szabadság érvényesítéséért éppúgy zárójelbe került, s örökre a múlt rekvizitumai közé sorolódott, mint ahogyan az ezen történelmi szembenállás produktumaként kitermelődött ellenzéki-függetlenségi oppozíció kurucos mentalitása is végleg relevanciáját veszítette. De súlytalanná vált a történelmi Magyarország kisebbségi népcsoportjaival folytatott kötélhúzás is; a trianoni országvesztés által - ámbár magyar nemzeti szempontból kivált katasztrofális végkimenetellel - utóbbi küzdelem maga is véget ért. Ebben a koordináta-rendszerben tehát a hagyományos magyar nacionalizmus - mindenekelőtt az előbbi szemponttal összezsugorítva - a nemzeti lét külső keretfeltételeinek tagadásaként, mint egyértelmű negáció jelentkezett. Ellenben „(...) a függetlenségi gondolat helyébe lépett új végcélja, a területétség helyreállítása csak akkor érhető el, ha a korábban negatívumként jelentkező nacionalizmus most nagy pozitív törekvéssé alakul át¹⁹”. A nemzet-és nacionalizmusértelemezés ezen irányváltása ugyanakkor a már fentebb érintett szociális érzékenység szempontjain túl egy másik társadalompolitikai megfontolás hordozója is; a „produktív és konstruktív” emberek szolidaritásának megfogalmazott programja felül kell írja a korábbi „negatív nacionalizmus” káros társadalomlélektani következményeit: a „nemakarunk” idővel mélyen rögzült szociálpszichológiai attitűdjét mely mindeddig „rányomta bélyegét a magyar típusra és egyéniségre”. A régi típusú nacionalizmus vázolt feladatainak e kontextusában sajátosan fonódnak össze tehát egymással a karakterológiai mellékszöveggel ellátott társadalomkritikai és az etnopedagógiai reflexiók. Mindazonáltal Túri a neonacionalista gondolatkör mozgásterének bizonyos határait is rögzíteni igyekszik: e tekintetben óva int az új nemzeti eszmény „történelmi megalapozásának” és államfilozófiájának átpolitizálódásától, „(...) amit a kultúrmunka és a nemzetnevelés nem tűr meg, s ami könnyen megbosszulja magát”. Ez praktikusán kettőt jelent: egyfelől, a célul kitűzött nemzetnevelés nem válhat olyan kártékony és hamis emlékezeti kultúra szülőanyjává, melyben Magyarország és a Habsburg Birodalom négyszáz éves közös történelme a pusztán nemzeti eltávolítás iskolapéldájává degradálódik. Miként hibás attitűd volt a múltban ugyanis a függetlenségi ábránd naiv kergetése, úgy ma sem bír több relevanciával ama gondolat, miszerint „Magyarország minden szövetség nélkül biztosabb jövő elé néz, mintha szövetségest keres, mint a múltban²⁰”. Az ügy aktuálpolitikai relevanciája a korabeli olvasó számára is egyértelmű lehetett: a Monarchia

¹⁹ Uo., 454.

²⁰ Uo., 455.

felbomlása és a trianoni diktátum eredményeként előállott helyzet szerzőnknel csupán „bizonyos formai függetlenség” gyanánt vehető számításba, mely teljességgel alkalmatlan arra, hogy „igazi magyar jövőnk zálogául nézzük”. Az integrális revízióra irányuló törekvések szempontjából ugyanis a másokkal való partnerséget nélkülöző, önerőre támaszkodó, társtalan magyar magány könnyen öngyilkos magatartásnak bizonyulhat. S másfelől: „(...) vigyáznunk kell, hogy a neonacionalizmus történelmi megalapozásával másoknak se adjunk módot arra, hogy az új alapból több következtetést vonjanak le, mint amennyi az új és több munkához szükséges”. Amely utóbbi kitétel minden valószínűség szerint a magyar fajvédő mozgalommal szembeni kései figyelmeztetésként nyerhetett szerzőnk tollából megfogalmazást²¹. A magyarság megváltozott helyzetének tekintetében pedig ismételten előkerülnek a trianoni diktátum következményei is, hiszen (...) a nemzetiségektől elszakadva e részben is változott a nacionalizmus tartalma²². Az országcsönkítés tragédiája csakis átmeneti állapotként vehető tudomásul: a jelen helyzet reális felismerése, s a belőle levont konzekvenciák nem tehetik zárójelbe az integrális revízióra való törekvést, a neonacionalizmus tulajdonképpeni programját; „(...) amikor Klebelsberg Kunó az integritás kérdését a nenacionalizmus ideológiájából nem csak nem rekeszti ki, hanem egyenesen végcélul tűzi ki, már ipso facto nem lehet úgy gondolkozni és nem arra kellene készülnünk, mintha nem más nemzetiségekkel együtt akarnók történelmi utunkat folytatni ezer év után. Vagyis a neonacionalizmus tartalmából nemcsak nem esett ki a magyar állameszme megismertetésének és megszerettetésének munkája, hanem más körülmények között más hangsúlyt, más színezetet kapott²³”. Amely utóbbi megfontolás a fentebb már érintett „egyedül nem megy” problematikus elemére is praktikus visszautal, ezúttal azonban talán némiképp módosított formában: ebben a keretben a revízió nem egyszerűen a sors - magyar nemzeti szempontból kedvező - megváltozásával a nemzetiségekre oktrojálendő produktumként gondolandó el, sokkalta inkább azon - reálisnak remélt - koncepció nyer benne megfogalmazást, miszerint az ezeréves országhatárok visszaállítása az egykori kisebbségek számára is vonzó alternatívaként válik újra fölvethetővé. S végül ismét

²¹ Bár a klebelsbergi neonacionalizmust vajmi kevés gondolati elem fűzte össze a magyar fajvédők eszményeivel, a Túri által említett „új alap” vonatkozásában talán mégis föllelhető némi közös nevező. Hacsak nem marasztaljuk el égbekiáltó aránytévesztésként ama föltevést, hogy az új nacionalizmus kétségkívül újdonszerű társadalmi attitűdök után kiáltó szempontrendszer valamelyest rokoníthatónak tűnik a fajvédők ideáljával, akik - ismételten Gyurgyákot idézve - „egy új magyar ember megteremtésének szükségességéről szónokoltak” (Lásd újra: Gyurgyák: *Ezzé lett*, 217.). A jövő nemzeti kibontakozás érdekében hirdetett megújulás programját - még ha rekvizitumaik különböztek is - Túri elfogadhatta egyfajta közös új alapként, melyből a magyar fajvédelem valóban „több következtetést” vont le, mint amennyit a klebelsbergi neonacionalizmus - és az amögött meghúzódó politikai katolicizmus szisztémája - indokoltak tartott. Előbbiek társadalompolitikai radikalizmusa legalábbis elhelyezhető lehetett a szerzőnk által érintett - és nemkívánatosnak ítélt - többletkonklúziók körében.

²² Túri: *Neonacionalizmus*, 456.

²³ Uo., 455.

jelentkezik a tárgyalásmódban már elemzésünk kezdetén említett defenzív attitűd, amely a hagyományként rögzült kuruc-labanc kontroverziára is megfelelni igyekezően egyfajta kiegyenlítés-kíván hatni: a klebelsbergi nemzetkoncepció történelemszemlélete nem érvényesül olyannyira „az elvi precizitás szigorúságával”, hogy a „kurucos” magatartás múltbeli hibáival és túlzásaival egyetemben a függetlenségi hagyomány egészét is a vádlottak padjára óhajtaná ültetni. Tudniillik, ez utóbbi körből is rekrutálódtak olyan számban „a magyarság erejét fejlesztő államférfiak”, hogy a múltbeli nemzeti-függetlenségi opposíció is méltán vindikálhassa önmagának az „erős nacionalizmus” dicsőségéért járó glóriát. Mindez pedig Túri olvasatában annak is ékes bizonyítéka, „(...) hogy az élet, a nemzeti történelmi folyamat nem tűr és nem akar olyan definíciókat, melyek (...) mindig merevek és avatatlanok vagy sablon szerint gondolkozó emberek részéről jelszavakul használatnak, ami rendesen csak kárt és ellentéteket okoz²⁴”. Mert hogyan is valósulhatna meg másképp - tehetnénk hozzá - a „produktív és konstruktív emberek” egymás közti szolidaritásának magasztos eszménye? Cikkírónk értékelése szerint ezek a megfontolások akár természetesnek is tarthatók, az elmondottakat követve szándékosan tágra nyitott szemlélődési horizont mélyen pragmatikus megfontolásokkal fűződik össze, ugyanis - mint záró megjegyzésében maga is írja - „a neonacionalizmus nem csak a politikai viszonyok változása folytán, de öntudatosan és céltudatosan keresi azokat a módokat, (...) melyek a magyar faj megerősödését és általa a magyar nemzeti cél elérését segítik elő²⁵”.

KLEBELSBERG NEONACIONALIZMUSA A MAGYAR „KULTÚRFÖLÉNY” KONTEXTUSÁBAN

Nem kétséges, hogy amidőn Túri mindössze egyetlen év elteltével egy újfent megjelenő Klebelsberg-kötet²⁶ recenzálására²⁷ vállalkozott, továbbra is ugyanazon szempontot ragadta meg a kultúrpolitikus neonacionalista eszményvilágának egyik legfőbb cementáló elemeként, amelyet első cikkgyűjteményének értékelése folyamán is a vonatkozó ideál egyik centrális gondolati paneljévé avatott. Eszerint Klebelsberg célja jelen esetben sem más, mint hogy „(...) maga mellé sorakoztassa fegyver-és munkatársakul mindazokat, kik meg vannak győződve, hogy Magyarországra nézve lenni vagy nem lenni kérdése a magasabb műveltség, a

²⁴ Uo., 456-457.

²⁵ Uo., 457.

²⁶ Jelen esetben valójában Klebelsberg újabb cikkgyűjteményének (Uő.: *Küzdelmek Könyve*, Budapest, Franklin Társulat, 1929.) kiadásáról van szó.

²⁷ Túri Béla: *Klebelsberg Kunó: Küzdelmek Könyve, Katolikus Szemle*, 1929, 43. kötet, 6. füzet, 562–563.

kultúrfölény²⁸” Európa ama pontján, hol ezer éve a nyugati kultúra őre és fáklyája Kelet felé²⁹”. Másfelől, Turi immár egyenesen „történelmi átváltást jelentő időkről” nyilatkozik, mikorra végképp illuzórikussá vált a korábbi idők gyakorlata, mely a kultúrpolitika cselekvési körét csakis az anyagi-materiális háttértényezők kiterjedtségének keretei között volt képes kijelölni³⁰; „nincs időnk várni, míg anyagilag megerősödhetünk, hogy azután próbáljuk behozni a kultúra terén azt, amivel elmaradtunk”. Sürgető nyomatékkal hozzá is fűzve egyúttal, miszerint „Ha elmaradunk, végleg lemaradunk³¹”. Ám ugyanilyen fokozott hangsúllyal vetődik fel a

²⁸ A szóban forgó kultúrfölény momentuma természetesen az 1928-as évi recenzióban még időrendi okok miatt sem képezhette vizsgálódás tárgyát. Az újabb historiográfia keretein belül Gyurgyák János ezt a gondolatkört bírálta a klebelsbergi elgondolás mintegy „zavaró”, kvázi apolitikus és méltánytalan mozzanataként (Lásd újra: Gyurgyák: *Ezzé lett*, 313–314.). Gyurgyáknál pragmatikusabb szempontok alapján értékelt a kultúrfölény elméletét Drabancz M. Róbert, aki tanulmányában egyfelől azon szempontra helyezte a hangsúlyt, miszerint „(...) a kormányzat a kultúrfölény-programban tudta megfogalmazni és napirenden tartani a trianoni békeszerződés felülvizsgálatának vágyát anélkül, hogy kiváltotta volna a nagyhatalmak rosszallását”, másrészt „(...) Klebelsberg tudta olyan elvi célkitűzéssé tenni a kultúrfölény elméletét az eltérő érdekek és ideológiák mentén szerveződő magyar politikai palettán, mely alkalmas volt konkrét (...) cselekvésprogram magvalósítására” (Ehhez lásd: Drabancz M. Róbert: *Egy európai magyar kultúrpolitikus - Gondolatok Klebelsberg Kunóról; Új Pedagógiai Szemle*, 2000, 50. évf., 7-8. szám, 195–199.). Ujváry Gábor pedig a klebelsbergi gondolat relevanciáját egyfelől a trianoni kataklizma utáni belső megerősödés igényét kielégíteni hivatott kulturális építkezés tézisében határozta meg, továbbá meglátása szerint a kultúrpolitikus azzal is tisztában volt, hogy „(...) a világban elfoglalt kulturális pozíció az ország megítélését is jelentősen befolyásolja, és ezáltal visszahat a kül-és a belpolitikára is. Tulajdonképp ez volt a klebelsbergi kultúrfölény-elmélet lényege”. Ujváry megjegyzi továbbá, hogy e tézisnek természetesen volt a revízióval összefüzdő gondolatköre is, hiszen mint - Drabanczhoz hasonlóan maga is megállapítja „a revízió a két világháború közötti magyar politikának az a legkisebb közös többszöröse volt, amelyben szinte mindenki (szélső)jobbtól (szélső)balig egyetértett” (Lásd: Ujváry Gábor: *Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint kultúrpolitikája*, in Romsics: *A magyar jobboldali hagyomány*, 387–388.). Márpedig ez utóbbi megfontolások függvényében a vitatott klebelsbergi attitűd már kevésbé is érződik olyannyira „apolitikusnak”.

²⁹ Külön is figyelemre méltó Magyarország külpolitikai pozicionálásának kontinuitása a 19. század utolsó harmadától a Horthy-korszak végéig, ékes bizonyosságul annak is, hogy a nemzeti liberális korszak egyes nemzetszemléleti elemei valóban újraírhatóak lettek a két világhégés közötti időszak nacionalista diskurzusában. A magyar önpozicionálás relevanciáját legplasztikusabban Kállay Béni foglalta össze művében (Uő.: *Magyarország a Kelet és a Nyugat határán*, Budapest, MTA, 1883.), melyben - többek között - valóban a Nyugat művelődési produktumainak keleti irányú közvetítése is hangsúlyos elemként szerepelt, s e gondolat - mint azt Turi ebbéli reflexiója is mutatja - a magyar szerepértelmezésnek is integráns eleme maradt (Pars pro toto: Romsics Ignác: *A kereszténység védőpajzsától az uniós tagságig - Helyzetértékelés és szerepfelfogás a magyar politikai gondolkodásban*, in: Uő.: *Történelem, történetírás, hagyomány*, 27.).

³⁰ Az eddig elmondottak függvényében immár érthetőnek is hat számunkra, miért nem lehetett a továbbiakban a tökehiány a kulturális és művelődési szféra fejlesztésének kerékkötője. A hozzáállás megváltozása a korban annál is inkább szembeszökő lehetett, mivel a dualizmus kori politikai elit valóban nem kívánta túlterjeszteni a kultúrpolitikai cselekvés akciórádiuszát azon a határon, amelyet a gazdaság általános állapota és a pénzügyi rentabilitás kritériumai még elérhetővé tettek. S ezen még az 1880-as évek meghatározó kultúrpolitikusa, Trefort Ágoston sem tudott érdemben változtatni. Mint tanulmányában ifj. Bertényi Iván maga is megállapítja, „Mindaddig, amíg a magyar állam költségvetése deficitese és a legfőbb elv a spórolás volt, nem tudott a mégoly üdvösnek elismert változtatásokra elegendő forrásokat rendelni”, illetőleg meglátása szerint Trefort is „tudta, hogy szükség lenne több és színvonalasabb (...) állami iskolára, harmadik egyetemre, de nem tudta megvalósítani” (Lásd újra: ifj. Bertényi: *A századforduló*, in: Romsics: *A magyar jobboldali hagyomány*, 38.) - noha a vonatkozó időszak komoly és nagyszabású művelődési fejlődésének ténye vitathatatlan.

³¹ Feltűnő, hogy a korban mennyire jól megférhetett egymás mellett a kulturális prioritás tézise és a környező népektől való „lemaradással” kapcsolatos aggodalom. Átalunk már fentebb érintett elemzésében Ujváry ugyan a kultúrfölény-gondolat kontextusában, de kifejezetten a korban népszerű szociál-és/vagy nacionaldarwinista elméletek produktumaként értelmezte Klebelsberg felfogásának ezen aspektusát. Állítását alátámasztandó a kultúrpolitikus egy 1928-as évi, a kultuszárca költségvetési vitájában elmondott beszédének szövegrészletére hivatkozik, amelyben Klebelsberg Magyarország és a trianoni utódállamok viszonyrendszerét négy, úgyszólván „a történelem országútján” robogó - és egymással versenyző - gépkocsi metaforájával igyekezett megvilágítani.

neonacionalizmus kiemelt jelentőségű tartópillérei közé sorolt szociális fejlődés motívuma is - a korabeli nemzetpolitikai megfontolásoktól a legkevésbé sem függetlenül: a kapcsolódó cikkanyagok szociálpolitikai direktíváit elemezve Túri lelkesen ünnepli „(...) a magyar nemzet ama rétegének kulturális emelését, (...) melyben pedig a magyar faj ősereje szunnyad: az Alföld népében³²”. Míg végül immár szenvedélyes akklamációként rezonál szerzőnk abbéli ujjongása, miszerint „Öröm arra nézve még csak gondolni is, hogy eljő az idő, mikor az alföldi és tanyai népnek életereje ömlődik át a magyar életbe, mint felfrissítő, alkotó hatalom³³”. Ámbár, Túri maga sem feledi el mindehhez hozzáfűzni, hogy e szerves nemzeti alkotómunkát csupán a „liberális kor szellemi hagyatékától” és „a keresztény nemzeti gondolattól át nem fűtött entellektüelek” aknamunkájától szükséges féltetni. Figyelembe véve, hogyan jutottak végül a kor folyamán e nemes társadalmi reformviziók jószerivel egytől-egyig ebek harmincadjára,³⁴ különösen fájdalmas annak észrevételezése részünkről, mennyire látványosan hagyta szerzőnk is a felszín által becsapni önmagát: Túri sem érzekelte ugyanis, milyen sötét robajjal zuhan végül bele a vágyott víziók és a társadalmi rögválóság között tátongó szakadék mélységébe az egyoldalúvá degradálódott antiliberális beszédmód szekere. S talán a hitelesség ebbéli hiányától nem is függetleníthető a magunk berzenkedése afölött, amit Túri kritikája vált ki Klebelsberg úgyszólván „hamis” frazeológiájával kapcsolatosan. Szerzőnk számára az oktatásügyi miniszter általa is idézett kijelentése a forradalmi és ellenforradalmi ideológiák egyként meddő természetéről³⁵ érthetetlennek és emészthetetlennek bizonyult: amíg a kultúrpolitikus

Ebben az összefüggésben tette föl az oktatásügyi miniszter ama kérdést, miszerint „(...) akadhat-e jó hazafi, aki vállalja a felelősséget azért, hogy ez a három másik kocsi (...) mellettünk elbogarogjon és minket elhagyjon (...)?” (Idézi: Ujvári: Klebelsberg Kuno, in Romsics: *A magyar jobboldali hagyomány*, 388.).

³² Túri: *Küzdelmek*, 563.

³³ E gondolat a későbbiek folyamán mindenekelőtt Szekfű számára magasztosult alapvető vonatkoztatási ponttá: a kor meghatározó konzervatív teoretikusa egyértelműen a „történelmi” és „úri” jelzőkkel illetett, dzsentroid mentalitása okán általa is sokszor bíralt középosztály paraszti elemekkel való felfrissítését vázolta ideális társadalmi reformprogramként (Pars pro toto: Gyurgyák: *Ezzé lett*, 347–360.).

³⁴ A klebelsbergi doktrinából legalábbis a nemzeti szellemű oktatás programja kétségkívül eljutott a megvalósulás fázisába, ám az oktatásügyi miniszter által támasztott másik fő kritérium, a vagyonmegoszlás korrekciója, az átfogó szociális reformok bevezetése végeredményben már az első - az eredeti tervekhez képest alaposan kilúgozott - földreform után egyértelműen lekerült a napirendről. A szükséges politikai akarat ugyanis ehhez valójában alapvetően hiányzott, Klebelsberg pedig - Kovács értékelése szerint - „(...) látva a hatalmi realitásokat (...) kompromisszumot kötött. Nem adta fel az igényt a vagyonmegoszlás korrekciójára, azonban elfogadta, hogy ennek megvalósítására csak a jövőben kerülhet sor” (Lásd újra: Kovács: *Közös hagyomány és érdekérvényesítés*, in Uő.: *Nemzetfelfogás és történelemszemlélet a 20. századi Magyarországon*; Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2017, 100.). Mint majd látni fogjuk, valójában jelen vizsgált cikkeink szerzőjét is - a kor katolicizmusát sokáig alapvetően jellemző - konzervativizmus akadályozta abban, hogy a klebelsbergi program gyakorlatba való átültetésének valódi eszközeit felismerje. Ám általában is elmondható, hogy a politikai katolicizmus modellje - nem utolsósorban önnön nagy kiterjedésű birtokállománya végett - valójában eleve nem hajlott drasztikusabb társadalmi változásokra (Lásd: Spannenberger Norbert: *A politikai katolicizmus*, in Romsics: *A magyar jobboldali hagyomány*, 186–213.).

³⁵ Túri ebbéli értetlensége egyébiránt avégett is különösnek hat, mivel Klebelsberg e tekintetben már korábban is világosan közzétett állásfoglalását: a fentebb vizsgált *Neonacionalizmus* című cikkgyűjtemény keretei között ő maga történetesen épp egy januári értekezésében fejtette ki, miszerint a Bethlen-éra egyik fő feladata épp az lett,

szemszögéből mindez a jobb-és baloldali radikalizmusoktól való azonos távolságtartás igényének kifejezése volt, addig Túri számára ez az attitűd csakis képzavarként volt elmarasztalható. Értékelésében a részben Klebelsberg nevével összeforrott keresztény-nemzeti kurzus maga volt az az ellenforradalmi éra, amely az egyébiránt minden másban rajongásig dicsért közéleti szereplő működését is lehetővé tette; s amely koordináta-rendszerben a *Küzdelmek Könyve* maga is az „új szellemű kultúrpolitikának az útjelzője”: részese annak a munkának, „(...) melyben a nemzet arra törekszik, hogy szomszédait a kulturális nemes versenyben felülmúlja és lépést tartani igyekezzék a nyugati nagy nemzetekkel - megőrizve ezeréves tradícióit, keresztény menzeti mivoltát”.

A KLEBELSBERGI KONCEPCIÓ PRAGMATIKUS NARRÁTORA? - KORNIS GYULA A *KATOLIKUS*
SZEMLE ÉRTÉKELÉSÉBEN

Egészében véve bizvást állítható, hogy Klebelsberg nemzetkoncepciójának fogadtatása a *Katolikus Szemle* hasábjain - a recenzálás feladatát egyedüli publicistaként elvégző Túri Béla tollából - még akkor is igen pozitívnak volt mondható, ha egyébiránt fentebb jegyzett kritikai reflexiói sem hiányoztak értékeléséből. Mindazonáltal, amilyen mértékben vált Klebelsberg a neonacionalizmus elméleti kontúrjait felvázoló teoretikussá, ugyanilyen módon bizonyult pályatársa - a modern historiográfiában mindmáig méltatlanul mellőzött - Kornis Gyula a vonatkozó eszmekör tartalmának mintegy „konkretizálójaként” értékelhetőnek. Túri jelen elemzéséből³⁶ ugyanis már egyértelműen kiviláglik, hogy a piarista tudós *Nemzeti megújulás* címen megjelent írásában³⁷ „(...) azt írja meg, hogy a nemzeti megújulásnak miképp kell bekövetkeznie a neonacionalista program alapján”. Szerzőnk interpretációjában Kornis a trianoni kataklizma kettős társadalomlélektani hatásrendszeréből indul ki: egyfelől, evidenciaként rajzolódott ki a kollektív nemzeti önvizsgálat elementáris igénye, hiszen „(...) minden nagy nemzeti szerencsétlenség után természetes a nemzet kollektív lelkiismeretének számonkérő szava a nemzeti tragédia okai után”. Másrészt azonban a bukás keserű fájdalma nagyszabású felhajtóerő forrásának is bizonyult, mivel az új helyzetben „nemcsak a győző, de a legyőzött népek nacionalizmusának ható ereje is megsokszorozódott”. Az országszabdálás

hogy „(...) úgy a forradalmat, mint az ellenforradalmat likvidálja és a normális életet helyreállítsa. E részben jellemző, hogy sem a forradalomból, sem az ellenforradalomból nem maradt meg egyetlen alkotás sem (...), amely a nemzet állandó birtokállományának kiegészítő része lenne” (Lásd: Klebelsberg Kunó: *A magyar neonacionalizmus*, in Uő.: *Neonacionalizmus*, Budapest., Athenaeum, 1928, 121.).

³⁶ Túri Béla: *Kornis Gyula: Nemzeti megújulás; Katolikus Szemle*, 1929, 43. köt., 7. füzet, 667–669.

³⁷ Kornis Gyula: *Nemzeti megújulás*, Budapest, Eggenberger Könyvkereskedés, 1929,

előtti korszak úgyszólván „negatív” nacionalizmusának kettős oppozíciójával (függetlenségi eszmény versus küzdelem a nemzetiségekkel) kapcsolatos gondolati panel jelen esetben is előkerül, az új helyzetben kikristályosodó ellenségkép azonban immár bizonyos differenciálódás irányába mutat: a „saját húsunkból feltáplált” konglomerátumokkal és nagy szövetségeseiknek még szélesebb világgyűrűjével” a revízió érdekében folytatott küzdelemnek ezúttal már nem egyszerűen a liberális kor örökségével szembeni oppozíció és - mint korábban láttuk - a „keresztény nemzeti gondolattól át nem fűtött intellektüelek” elleni harc a társutasa. A küzdelem másik hingsúlyos eleme háború úgyszólván „a másik fronton az internacionalizmussal szemben, mely nemzeti öntudatunkat, sajátos értékünket akarja csökkenteni³⁸”. Az ily módon meghatározott ellenséggel szemben pedig - immár klasszikusnak ható módon - a „belső erősödés” ekkortájt olyannyira gyakran hangoztatott eszközét, valamint „nemzeti egyéniségünk értékének emelését” ajánlja gyógyírül. A közelmúlt nemzeti mulasztásainak számbavételét illetően - Túri olvasatában - Kornis maga is messzemenőig hű maradt a szekfűi *Három Nemzedékben* is világosan kirajzolódó kritikai szempontokhoz: a pusztán „jelszópolitikává” degradálódott függetlenségi ethosz bírálata párosul a nemzetfenntartónak elgondolt társadalmi rétegeket pártfogolni hivatott szociálpolitika hiányának rögzítésével. Az sem állítható, hogy az utóbbi terület vonatkozásában részletezett elemek bármily módon is eltérnének mindattól, amelynek hiányát maga Szekfű is számonkérte a liberális korszakon (földreform, a népegészség-és népoktatás helyzetének fejlesztése, a nagyvárosi proletariátus iránti fokozott szociális érzékenység, a birtokos parasztság és a történelmi középosztály védelme, stb.). Túri ábrázolásából világosan kitetszik, hogy Kornis e problémákat a jelenre nézvést is érvényesnek tartja, amit kiegészít a Trianon nyomán irtatlanul felduzzadt állami tisztviselői réteg megannyi szociális problémája, mely utóbbi „a közterheket elviselhetetlenné teszi”. Mindazonáltal elmondható, hogy a szociális nyomor Kornis művéből kikiáltó tapasztalata Túrit is meggyőzte afelől, hogy túltérbélyesíteni a művelődési politika akcióradiusát a pénzügyi realitások világán talán mégsem olyannyira bölcs módszer a vágyott nemzeti-kulturális megújulás szolgálatában, tehát a két szempont egymással való szerves összekapcsolása, arányaik egymással való kiegyenlítése kínálkozik az egyedüli racionális

³⁸ Vonatkozó, 34 oldalas munkájának bevezető soraiban Kornis a Klebelsberg-féle neonacionalizmust egyenesen „új lelkeket formálni hivatott ideológia” és „nemzetnevelő pszichotechnika” gyanánt prezentálja, hozzá is fűzve egyúttal, hogy „Ma a magyar nacionalizmusnak két fronton kell harcolnia: egyfelől az elcsatolt területek kisebbségi magyarságának védelmében a bennünket körülvevő népek nacionalizmusa ellen, másfelől az internacionalizmussal szemben, mely a munkásságot világszerte a szociáldemokrata és kommunista pártba tömöríti”. Márpedig Kornis - a fenyegetés súlyosságát tudatosítani igyekező - e konstellációból egyenesen oda konkludál, miszerint „(...) a magyar nemzeti eszme külső és belső ellenségeinek száma s hatalmi ereje történelmünkben eddig példátlan módon felfokozódott” (Lásd: Kornis: Uo., 12–13.).

megoldásként: Kornis kapcsolódó szempontjait³⁹ összegezvén immár szerzőnk maga is a kiegyenlítés felé látszik hajlani. Summázata szerint ugyanis „A nemzeti fejlődés két egyenrangú tényezője: a vagyonosodás és kultúra közötti természetes viszonyról fogva együtt és egyszerre⁴⁰”. Hovatovább, immár a korábbiakban érintett „kultúrfölény” gondolatának hangsúlyosabb átértékelése is fokozott erővel ötlük szemünkbe: Túri tolmácsolásában kiderül, hogy a vonatkozó klebelsbergi eszmény a Kornis-féle olvasat keretei között kétségkívül lágyabb, döntően etikai természetű kategóriává szelídül⁴¹. Mint recenzánsunk maga is megjegyzi, „(...) Kornis a kultúrfölényt elsősorban erkölcsi fölénynek tartja”, mely „(...) akkor a legnagyobb, midőn (...) a nemzeti erények személytelenek és a nemzet minden tagjában élnek és ez úton hatványozzák a nemzeti energiát⁴²”. Másfelől, külön is érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a kultúr-és művelődéspolitikai konkrétumainak tekintetében a kortárs katolikus sajtóvilág keretei közt talán először szólal meg a 30-as évek közepétől kifejezetten axiomatikusan megfogalmazott igény az ún. „nemzeti tudományosság” után. Mint szerzőnk írja, „(...) irodalom, képzőművészet, tudomány is maradjon universalitásuk mellett is a nemzeti talajba gyökerezett, különben se nemzetfenntartó erő, se igazi emberi érték nem létszen”. A jövővel kapcsolatos hangvétel pedig inkább helyeződik a reményre, semmint hogy nemzetsírató pesszimizmusba torkolljék: „(...) Kornis (...) ha látja is a nagy bajokat, (...) bátran hirdeti, hogy (...) a baj nem organikus, csak funkcionális”. Szerzőnk maga is az eddig vázoltak alapján

³⁹ Kornis megjegyzése szerint 'A tömegvagyonosodás tömegkultúrát tételez fel: csak a műveltebb tömeg képes okszerűen gazdálkodni, a természet erőit ügyesen kiaknázni, gazdaságilag a többi nemzettel versenyképessé emelkedni. Ezen a ponton gazdaságpolitika és kultúrpolitika nemhogy ellentétben állanak, de egyenest egybeesnek' (Kornis: Uo. 17.).

⁴⁰ E tekintetben megjegyzendő, hogy művében Kornis valójában kevés erre vonatkozó konkrétummal élt: nem vitás ugyan, hogy a magyar gazdaság akkori állapotát maga is a trianoni diktátum következtében előállott „százfejű hydraproblémaként” látta, s hogy a „trianoni szegénység” állapotából való kilábalást „a magyar jövő legsarkalatosabb alapkérdéseként” (Lásd: Kornis: Uo., 16–17.) ismerte el, tényleges direktívákkal azonban e téren nemigen tudott előállni.

⁴¹ A *Katolikus Szemle* hasábjain a lap egy másik publicistája is hasonlóképp etikai relációkkal telített koncepcióként prezentálta a kapcsolódó gondolatkört, mégpedig e tekintetben Kornis (Lásd: Kornis Gyula: *Kultúrfölényünk kérdése*, in Uő.: *Kultúra és politika*, Budapest, Franklin Társulat, 1928, 42–48.) kifejezetten ezen problematikát taglaló munkáját idézve: „Jelenlegi aránytalanul nagyobb kultúrfölényünk folytonos hangoztatása, a büszke másranézés és lenézés helyett sokkal fontosabb, s a nemzetre életbe vágóbb, ha Széchenyi kiméretlen önismeretre valló törekvésének szellemében nemzeti kultúránk ügyében kollektív lelkiismeretvizsgálat tartunk: nagy, állandó konfessziót, vajon megteszünk-e mindent nemzeti műveltségünk integritásának megőrzésére és továbbfejlesztésére?” (Idézi: Várdai Béla: *Kultúra és politika; Katolikus Szemle*, 1928, 42. köt., 10. füzet, 590–598.; Lásd: Kornis: Uo., 46.).

⁴² E gondolati vonalvezetés a mellérendelt elvi panelekkel társítva („nemzeti önismeret”, „munkakedv” a lélek belső erejével végzett munka” és „az új embertípus aktivizmusa”, stb.) már valóban közelebb áll az általunk fentebb említett Drabancz értékeléséhez, miszerint - újfent Drabancz narratíváját idézve - „Klebelsberg tudta olyan elvi célkitűzéssé tenni a kultúrfölény elméletét az eltérő érdekek és ideológiák mentén szerveződő magyar politikai palettán, mely alkalmas volt konkrét gyakorlati cselekvésprogram megvalósítására” (Lásd újra: Drabancz M. R.: *Egy európai magyar kultúrpolitika*, 197.). Az általunk is világosan érzékelhető eltérés nyilvánvalóan abban áll, hogy a Drabancz által az oktatási miniszter alakjához kötött értelmezés a publicista Túrinál kifejezetten Kornis személyére vonatkoztatva nyer megfogalmazást.

konkludál oda, miszerint e funkcionális problémamegoldás feladata vállaltan a neonacionalizmus programjáé. Siker továbbá - hogyan is lett volna másként elképzelhető - „(...) csak akkor lehetséges, ha a magyar lét (...) sajátos tartalmán épül és bontakozik ki tovább a neonacionalizmus, és a nemzeti ezeréves fejlődés szerves elemévé válik”.

KONKLÚZIÓ

Az eddig elmondottak alapján igazoltnak mondható, hogy az 1920-as évek katolikus sajtóirodalma - melynek jelen munkánk keretei között a *Katolikus Szemle* az egyedüli tanúja - kifejezett elismeréssel karolta föl a klebelsbergi nemzetértelmezés intencióit. E tapasztalat - nézetünk szerint - döntően azzal magyarázható, hogy a neonacionalizmus által meghirdetett cselekvési alternatívák olyan szempontokkal (döntően a kultúr-és oktatáspolitikai fejlesztés ügyével) fűződtek össze, amelyek minden akadály nélkül becsatornázhatónak bizonyultak a kései Bethlen-érában is hegemon helyzetben maradt politikai katolicizmus szisztémájába. A gazdaság-és szociálpolitikai reformok ügyét illetően azonban már ez nem állítható. Döntően csupán az általános célirányokkal kapcsolatos retorika szóvirágaiba ütközünk: bár Klebelsberg – s önmagában ennek validitását az általunk vizsgált cikkekben sem vitatták - világosan fűzte össze a társadalompolitikai változtatások ügyét a nemzeti megmaradás sorskérdésével, valójában az előbbi tekintetében a kor katolikus publicistái sem jutottak el annak felismeréséig, hogy ennek pragmatikus megvalósítása milyen alapfeltételhez is kötött valójában. A vázolt eszmény ugyanis természetesen megkövetelte volna mindenekelőtt annak elfogadását, amelyet egyébiránt épp maga a rendszer utasított el, s amely nélkül a korabeli magyar társadalmi realitások keretei között a szociális felszabadulás és a nemzeti szellemű művelődéspolitikai kettős megvalósulása eleve lebírhatatlan akadályokba ütközött: az általános és kötelező földreformot. Nézetünk szerint e tekintetben a recepciót végző Túri Béla és lapja, a *Katolikus Szemle* egyaránt ugyanazon konzervativizmus csapdájába esett, mint amely a politikai katolicizmus struktúrájának egészét is jellemezte ekkoriban. A szükséges szociális eltökéltség alól valójában épp azon konzervatív ismeretelméleti háttér húzta ki a talajt, amely - mint láttuk - még az egyébiránt általuk tisztelt Kornis ellenében is nyíltan vállallta önnön „ellenforradalmi” jellegét. A mindezzel együtt járó gyakorlati reformképtelenségben ragadhatjuk meg annak okát, amiért a neonacionalizmus vonzereje legkésőbb a 30-as évekre semmivé foszlott, s így helyébe végül szükségszerűen új elgondolások léptek.

BIBLIOGRÁFIA

Szakirodalom

ifj. BERTÉNYI Iván: A századforduló politikai irányzatai és gróf Tisza István, in Romsics Ignác: *A magyar jobboldali hagyomány*, Budapest, Osiris Kiadó, 2009, 34–72.

DRABAN CZ M. Róbert: Egy európai magyar kultúrpolitikus - Gondolatok Klebelsberg Kunóról, *Új Pedagógiai Szemle*, 2000, 50. évf., 7-8. szám, 195-199.

GYURGYÁK János: *Ezzé lett magyar hazátok - A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*, Budapest, Osiris Kiadó, 2007.

GYURGYÁK János: *Magyar fajvédők*, Budapest, Osiris Kiadó, 2012,

KOVÁCS DÁVID: Közös hagyomány és érdekegyesítés - Klebelsberg Kuno reformkonzervatív nemzetkonceptiója; in Kovács Dávid: *Nemzetfelfogás és történelemszemlélet a 20. századi Magyarországon*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2017, 93–104.

KOVÁCS DÁVID: Szabó Dezső és Szekfű Gyula magyarságszemléletének párhuzamai az 1920-as években, in Kovács Dávid: *Nemzetfelfogás és történelemszemlélet a 20. századi Magyarországon*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2017, 59–75.

MISKOLCZY Ambrus: *Szellem és nemzet - Babits Mihály, Eckhardt Sándor, Szekfű Gyula és Zolnai Béla világáról*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2001.

ROMSICS Ignác: *Clio bővületében – Magyar történetírás a 19-20. században - nemzetközi kitekintéssel*, Budapest, Osiris Kiadó, 2011.

ROMSICS Ignác: Szekfű Gyula Három nemzedékéről, in Uő.: *Történelem, történetírás, hagyomány*, Budapest, Osiris Kiadó, 2008, 195–212.

ROMSICS Ignác: A kereszténység védőpajzsától az uniós tagságig - Helyzetértékelés és szerepfelfogás a magyar politikai gondolkodásban; in Uő.: *Történelem, történetírás, hagyomány*, Budapest, Osiris Kiadó, 2008, 9–36.

SIPOS Lajos: Válaszlehetőségek az irodalmi és társadalmi modernizáció kérdésére - A Napkelet és a Magyar Szemle, in Finta Gábor – Horváth Zsuzsa – Sipos Lajos - Szénási Zoltán: *A Nyugat párbeszédei - a magyar irodalmi modernizáció kérdései*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2011, 114–136.

SPANNENBERGER Norbert: A politikai katolicizmus; in Romsics Ignác: *A magyar jobboldali hagyomány*, Budapest, Osiris Kiadó, 2009, 186–213.

TAKÁTS József: *Modern magyar politikai eszmetörténet*, Budapest, Osiris Kiadó, 2007.

TRENCSÉNYI Balázs: *A nép lelke - Nemzetkarakterológiai viták Kelet-Európában*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2011.

UJVÁRY Gábor: Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint kultúrpolitikája, in Romsics Ignác: *A magyar jobboldali hagyomány*, Budapest, Osiris Kiadó, 2009, 387–388.

Felhasznált források

KLEBELSBERG Kuno: *Il Canto del Lavoro*, in Klebelsberg Kuno: *Neonacionalizmus*, 2. kiadás, Budapest., Athenaeum, 1928, 168–172.

KLEBELSBERG Kuno: *Új magyar típus*, in Klebelsberg Kuno: *Neonacionalizmus*, Budapest, Athenaeum, 1928, 139–143.

KLEBELSBERG Kuno: *Il Canto del Lavoro*; in Klebelsberg Kuno: *Neonacionalizmus*, 2. kiadás, Budapest, Athenaeum, 1928, 168–172.

SZABÓ Dezső: *Válasz Nagyméltóságú gróf Tisza István volt miniszterelnök, nagybirtokos Úrnak; Nyugat*, 1911, 4. évf., 9. szám, 809-812.

KLEBELSBERG Kuno: *Küzdelmek Könyve*, Budapest, Athenaeum, 1929

TÚRI Béla: *Neonacionalizmus; Katolikus Szemle*, 1928, 42. köt., 449–457.

TÚRI Béla: *Klebelsberg Kunó: Küzdelmek Könyve; Katolikus Szemle*, 1929, 43. köt., 6. füzet, 562–563.

TÚRI Béla: *Kornis Gyula: Nemzeti megújulás; Katolikus Szemle*, 1929, 43. köt., 7. füzet, 667–669.

VÁRDAI Béla: *Kultúra és politika; Katolikus Szemle*, 1928, 42. köt., 10. füzet, 590–598.